

Zelenka, Miloš

Dějiny meziválečné slavistiky v dokumentech

Новая русистика. 2010, vol. 3, iss. 2, pp. 103-107

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116137>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Recenze

Co tedy kniha přináší? Především čtenáře (mladého) orientuje v čase a prostoru, ve faktech a jejich důsledcích – má tedy učebnicový ráz, ale ani to není v dnešním časoprostorovém změnění málo. A dále poměřuje současnost ruské literatury její klasikou a původními cíli formulovanými za romantismu. Odtud i slovo „утраты“ vedle zisků (приобретения), jimiž je dnes svoboda tvorby. Možná je tato sebereflexe jednou z cest, která se vyhne tomu, aby se nenaplnil známý výrok J. Zamjatina, že budoucností ruské literatury je její minulost. Patrně nikde se nepěstuje tak silný kult minulosti – umění 19. století – jako v Rusku a nostalgické ohlížení, pojetí literatury 20. století jako palimpsestu klasiky je v tomto varující. Ale je tu ještě jedna věc: knížka provokuje k úvahám, jak se vývoj literatury proměňuje v dobových tlacích, a je zřejmé, že tyto tlaky jsou tu vždy, ovšem mnohem sofistikovanější než brutalita sovětských 30.–50. let 20. století – a nejsou to tlaky jen ekonomické, ale zase mocenské a ve svých projevech skrytě ideologické. Podobá se literatura biologickému organismu, jak tvrdili darwinisté, který má vysokou schopnost adaptability – nebo nemůže dokonce onen tlak deformující normální vývoj literatury vyvolávat v život jevy nové, objevné, vytvořit nové pohledy, není likvidace svobody v jistém smyslu estetickým impulsem nutícím umění obecně a literaturu zvláště hledat jiné způsoby sdělování a tím i dále rozvíjet svou poetologickou funkci? I toto je v knize L. Kremencova podnětné – zejména když se promítá do ruské klasiky: nevyvíjela se i ona v tlacích, ale jiných, možná méně brutálních, ale o to promyšlenějších? Je to vše jen specificky ruské nebo to má širší konotace? Bylo by možné odpovědět na poslední, skoro řečnickou otázku ovšem kladně, ale přece jen jsou tu rozdíly a autor je naznačuje, aniž by využil srovnání – to je myslím to nejpodstatnější, co Evropanovi v jeho knize chybí, totiž silnější vědomí mezinárodních souvislostí.

Ivo Pospíšil

DĚJINY MEZIVÁLEČNÉ SLAVISTIKY V DOKUMENTECH

III. medjunarodni kongres slavista (Beograd, 18.–25. IX. 1939). Reprint – izdanje materijala neodržanog kongresa. Red. Bogolub Stanković. Slavističko društvo Srbije, Beograd 2008, s. I–XXVIII a 788 s.

Je historickou zásluhou české slavistiky, že její čelní představitelé po první světové válce stáli u zrodu myšlenky pořádat v pravidelných intervalech vědecké

sjezdy slovanských filologů. První setkání v roce 1929 se konalo u příležitosti 100. výročí úmrtí Josefa Dobrovského a je spojeno s metodologií jazykového a literárně-estetického strukturalismu a s kolektivním vystoupením Pražského lingvistického kroužku, který se manifestačně přihlásil k funkčnímu a strukturně-systémovému pojetí jazyka a jeho uměleckých výtvorů. Na sjezd přijeli i sovětští slavisté, kteří se zde setkali se svými bývalými kolegy (Trubeckoj, Jakobson, Bogatyrev ad.). Na II. sjezd ve Varšavě již řádní zástupci Sovětského svazu nepřijeli, protože byli ve své vlasti obviněni z protistátního spiknutí, uvěznění a někteří dokonce odsouzeni na smrt. Jestliže slavistika se v Sovětském svazu stala předmětem stranické kritiky a soustavného pronásledování, aktivita německých vědců zajímavících se o geopolitický východní prostor signalizovala již skryté nebezpečí nacistické ideologie, jak o tom svědčilo vystoupení K Bittnera a jeho pozdější diskuse o existenci a povaze slovanských literatur s Pražským lingvistickým kroužkem.

V této vyhrocené ideové atmosféře byl připraven III. sjezd svolaný do Bělehradu na 18.–25. 9. 1939. Obsazení Československa a útok na Polsko, obecně začínající druhá světová válka pořádání kongresu znemožnily. Pořadatelé stačili počátkem září 1939 kongres odvolat, podařilo se jim však vydat soubory abstrakt, tezí a resumé přihlášených účastníků z oblasti slovanské jazykovědy či literární vědy, folkloristiky a kulturních dějin *III. međunarodni kongres slavista (Beograd, 18.–25. IX. 1939)* jako poctu velkému srbskému slavistu Aleksandru Beličovi, tehdejšímu předsedovi Srbské královské akademie věd, který byl také hlavním organizátorem neuskutečněného sjezdu. Sborník materiálů – dnes již často nedostupných a v autorských bibliografiích neznámých – pečlivě připravil známý srbský slavista a rusista Bogolub Stanković, který také reprintové vydání ponechávající původní grafiku opatřil vysvětlujícím úvodem *Umesto predgovora: Materijali neodržanog slavističkog kongresa* (s. XVII–XXVII). Stanković v něm stručně rekonstruuje dějiny slavistických sjezdů, připomíná osobnost Beliče a jeho zásluhy o rozvoj slovanské filologie. Kongres, který abstrakty obeslalo asi 150 účastníků měl být rozdělen do pěti sekcí: 1. lingvistická sekce, 2. sekce literárních dějin, 3. didaktická sekce analyzující otázky výuky slovanských jazyků na středních a vysokých školách, 4. balkanologická a 5. fonologická sekce. O rozsáhlé tematice sjezdového programu, který pořadatelé stačili vydat ještě v roce 1939 ve dvou svazcích, vypovídá jednak sborník odpovědí na otázky (*Zbirka odgovoro na pitanja*) a sborník referátů a sdělení (*Saopštenja i referati*). Můžeme zde doplnit, že na neuskutečněný III. sjezd po skončení druhé světové války navázala schůzka významných slavistů pod vedením M. P. Aleksejeva v Leningradě 1946, která naplánovala další kongres do Moskvy 1948. Avšak zostření politických vztahů mezi Západem a Východem a okolnosti studené války, které přinesly nové útoky proti sovětským slavistům (např. boj proti kosmopolitismu a historické poetice A. N. Veselovského, rozkol s Titovou Jugoslávií či Stalinovy teze o jazykovědě

Recenze

ad.). Právě z iniciativy A. Beliče se v Bělohradě téměř po deseti letech 1955 uskutečnila mezinárodní porada více než sta evropských a amerických slavistů jako morální náhrada za nerealizovaný slavistický sjezd, která definitivně i přes řadu výhrad rozhodla pokračovat v specifické tradici velkých kongresových setkání a která také jednomyslně podpořila založení řídicího orgánu mezinárodního komitétu slavistů, jehož prvním předsedou se stal V. V. Vinogradov. Ten později vedl čtvrtý mezinárodní kongres slavistů v Moskvě 1958.

Uvedené rozčlenění slavistické problematiky ukazuje na chápání a proměny „slavistického“ aspektu utvářeného z povědomí příbuznosti či blízkosti slovanských jazyků, kultur a národů. Je zde zřejmé pokračující oborová diferenciacie, přirozené rozštěpení předmětu a metod slavistických studií, j. zachycené v intenzivní institucionalizaci této vědy a také v jejím terminologickém označování, které v abstraktech kolísá mezi užším, filologickým a širším, kulturněhistorickým vymezením. Na straně jedné slovanská lingvistika a literárněvědná slavistika, pro kterou Jakobson kodifikoval *Slavic linguistics and poetics*, na straně druhé slavjanovedenje, *études slaves*, *Slavenskunde*, *slowianoznawstwo*, *studia slavica* apod. Jestliže v Praze 1929 proběhl první sjezd slovanských filologů, třetí kongres měl již definitivně ustálit konání sjezdu slavistů: již druhý sjezd ve Varšavě 1934 vytvořil novou sekci společenských věd a dějin civilizace, což oborově a předmětem výzkumu přesahovalo původní filologické zadání. Ještě před zahájením III. sjezdu se rozvinula na stránkách odborných časopisů diskuse o koncepci slovanských studií mezi polskými a českými badateli, kteří už bezprostředně po varšavském kongresu doporučovali podržet úzce filologickou koncepci. Zatímco nestor českých slavistů v Československu zdomácnělý Slovinec M. Murko odmítal především z organizačních důvodů rozšířit zkoumání slovanských jazyků a literatur o slovanské kulturní dějiny, Polák J. Bałała požadoval do programu včlenit kulturní komparatistiku slovanských národů jako historicko-sociologizující disciplínu se „slovanským svérázem“. Krajně vyhocené stanovisko formuloval A. Brückner známý svým zpochybňováním strukturní jednoty slovanských literatur: soudil, že tradiční filologická slavistika je expanzivním nástrojem politické moci. Slovanské literatury jsou zejména v 20. století dezintegrovány, individuální hodnotově i esteticky specifické. Proto snaha po slovanské jednotě, jak se projevila na pražském i varšavském sjezdu, není podle Brücknera nic jiného, než intelektuální konstrukt obrozensky i romanticky smýšlejících blouznivců oživujících mýtus slovanské vzájemnosti či politické nadvlády imperiálního Ruska.

Z pohledu české slavistiky účast neměla být jen symbolická, přesto referátů a sdělení bylo z československé strany, kde již chyběli slovenští slavisté (bratislavskou univerzitu reprezentoval pouze J. M. Kořínek), ohlášeno málo. Zásluhou československých slavistů bělehradský kongres znamenal návrat k filologické koncepci, přesto v oficiálních materiálech předcházel termín „kongres slavista“ pojmu „kongres slavenskih filologa“. Tento kompromis vyústil v založení

balkanologické (historicky koncipované) sekce a sekce fonologické, která měla výlučně lingvistický charakter. V seznamu abstrakt i v generálním indexu autorů vedle světových osobností (H. Batowski, A. Belić, A. Cronia, A. Mazon, A. Vaillant, M. Vasmer, N. van Wijk ad.) nalezneme domácí zástupce všech slavistických oborů, věkových generací a nejrůznějších metodologických orientací. Kongres dokonce svými příspěvky obeslali i středoškolsí profesori, kteří se běžně v meziválečném období nevyhýbali vědecké práci a kteří zkoumali didaktické možnosti rozšíření výuky slovanských jazyků na středních a základních školách (např. B. Vydra ad.). Z lingvistů vynikají jména B. Havránka, J. M. Kořinka, B. Hály, V. Mathesia, V. Vážného, z historiků Z. Kalisty (ten se zabýval revizí literárních hodnot českého baroka v duchovních dějinách), A. Horákové, z folkloristů P. Bogatyreva. Překvapivě je zde zastoupen olomoucký, levicově orientovaný B. Václavek, tehdy se již ukrývající před nacisty v ilegality, který na kongresu zamýšlel přednášet o vzájemných vlivech mezi umělou a českou lidovou lyrikou v 19. století. Mezi literárními vědci se objevují jména nejen slavistů a rusistů (J. Ljackij, A. Bém, J. Horák, F. Wollman, K. Krejčí ad.), ale i bohemistů (A. Pražák, J. Mukařovský ad.)

Právě slavný český strukturalista Mukařovský přispěl postřehy o srovnávací slovanské metrice orientované fonologicky. V rozsáhlém abstraktu (s. 161–163) autor v návaznosti na Jakobsonovy versologické teze dovozuje, že rozdělení prozodických typů na verš přízvukný a časoměrný je relativní a ze vlastním nositelem rytmu je zvuková stránka, zatímco prozodické prvky jsou konstituovány fonologickými složkami jazykového systému, které se v historických obdobích modifikují a proměňují. Proto přízvuk spojený v češtině s mezislovným předělem zůstává sice prozodickou dominantou, avšak už za romantismu dochází k uvolnění sylabotónismu a rytmický důraz je umísťován i mimo první slabiku jako tomu bylo v pokusech o vzestupný jamb.

Pro literární historiky bude překvapením i neznámý příspěvek K. Krejčího *Tzv. kulturní a historické tradice a jejich význam pro srovnávací dějiny literatur slovanských* (s. 355–357), který později přešel do jeho *Sociologie literatury* (Praha 1944). Krejčí zde načrtl typy literárních tradic a zpřesnil způsob jejich geneze a šíření spolu s determinujícími činiteli, kteří mohou způsobit hodnotově rozdílnou recepci téže tradice. Význam pro srovnávací literární dějiny Krejčí shledával v přesnější specifikaci integračních a dezintegračních vývojových momentů ovlivňujících např. funkci mýtu a kulturního dialogu v nadnárodních literárních systémech. Interakce kulturních modelů a ve vzájemných „čteních“ a „interpretacích“ může objasnit shody a rozdíly téhož literárního směru, epochy či poetických konvencí, problematiku jejich periodizace, povahy a vnitřní vývojové dynamiky při komparaci rozličných národních literatur. Pravděpodobně nejrozsáhlejší z českých slavistů je zde zastoupen F. Wollman, který tu přetiskuje francouzsky psané pasáže ze svého spisu *K metodologii srovnávací slovesnosti*

Recenze

slovanské (Brno 1936), vyjadřuje se k regionalismu, k vymezení národní a generální literatury a také k vývojovému poměru slovanských literatur k evropskému písemnictví.

Vydání materiálů z III. neuskutečněného sjezdu slavistů v Bělehradě 1939 zaplnilo bílá místa v dějinách evropské slavistiky. Význam tohoto edičního počínu spočívá především v tom, že se tento objemný svazek logicky zařazuje do chronologické řady oficiálních materiálů a dokumentů ze slavistických kongresů, bez nichž se žádný seriózní lingvista či literární vědec nemůže obejít. Navíc řada příspěvků není zachycena v autorských bibliografiích a představuje proto zcela nové a neznámé texty. V neposlední řadě jde o historické svědectví dobového chápání slavistických studií, které na rozdíl od současnosti byly více spjaty s potřebami a úkoly doby a které dokázaly bez jakékoli halasné reklamy aktuálně a funkčně propojovat filologický základ s geopolitickými teoriemi.

Miloš Zelenka

KULTURA A POEZIE

Drugová Ildikó: *Kulturne tradície v poézii Josefa Brodského*. Univerzita Komenského, Bratislava 2009.

Ruský básník a nositel Nobelovy ceny za literaturu Iosif Brodskij (1940–1996) patří k významným osobnostem nejen poezie samotné, ale kultury a politiky druhé poloviny 20. století. Vychází z tradice ruského severu, k níž – sice jen zčásti – patřil také A. S. Puškin, stejně jako Anna Achmatovová oscilující mezi Severem a Jihem. Patří k tvůrcům, kteří své dílo záměrně spojovali s kulturou jako takovou, jako by se napojovali na sémantickou a magickou síť, jež zde byla pradávna, také od antiky a italské renesance. I když nepřestával být především ruským básníkem, současně se pohyboval v kulturním proudění od antiky k baroku mezi skvělými básnickými individualitami. V tom je kniha slovenské rusistky podnětná, aktuální a potřebná. Ukazuje se – a to zvláště s časovým odstupem – že Brodskij nebyl, jak se myslelo, příkladem mélického básníka, že to byl – byť se to podle vnějších atributů nezdá – spíše poeta doctus, spíše však intuitivně, ale i běžně racionálně, kontemplativně, reflexivně a intencionálně nasávající podněty světové kultury. V tom ovšem připomínal velké tradice ruské klasické poezie (Lomonosov, Puškin), ale především moderny (Vjačeslav Ivanov, Innokentij Anněnskij, Andrej Bělyj, Osip Mandelštam, Anna Achmatovová, Marina Cvetajevová), která záměrně